

nisatorische studie te brengen als een leesbaar geheel. Via anecdotes en rake typeringen wordt de realiteit kritisch geschetst. De studie is nuttig om te lezen voor al wie geïnteresseerd is in de groei en werking van arbeidersmutualiteiten. Door de aanwezigheid van een geëngageerd belicht toekomstperspectief is het boek een bruikbaar werkdocument voor wie in de mutualistische beweging actief is.

Jan de Maeyer

Bob Reinalda, *Bedienden georganiseerd. Ontstaan en ontwikkeling van de vakbeweging van handels- en kantoorbedienden in Nederland van het eerste begin tot in de tweede wereldoorlog* (Diss. Groningen, 1981; Nijmegen: Sun, 1981, 589 blz., f55,—, ISBN 90 6168 183 9).

Dit omvangrijke proefschrift over de geschiedenis van de vakbeweging der handels- en kantoorbedienden in Nederland werd in de kring van de faculteit der sociale wetenschappen aan de Rijksuniversiteit te Groningen met enige scepsis ontvangen, niet vanwege een gebrek aan ijver of nauwgezetheid van de samensteller, maar om de mager geachte theoretische fundering. In zijn eerste hoofdstuk heeft de auteur zijn opzet en methode verantwoord. Hij wilde zich beperken tot een groep hoofdarbeiders in het particuliere bedrijfsleven, met uitsluiting dus van het personeel in overheidsdienst. Buiten beschouwing bleven ook de categorieën der technici en werkmeesters en die der vrije, academische en artistieke beroepen, die goeddeels evenzeer tot de hoofdarbeiders gerekend mogen worden en daarmee tot de klasse der 'loonafhankelijken' (44).

In de periode 1899 tot 1960 stegen de hoofdarbeiders van 9,6 tot 30,3% der beroepsbevolking en daalden de handarbeiders van 64,5 tot 52,7%, zodat 'de arbeidersklasse toenam van 74 naar 83%' (17). Zelfs directeuren van naamloze vennootschappen en bedrijfsleiders zijn hierbij dan inbegrepen. Dit verpletterende numerieke overwicht van de arbeiders kon echter in de behandelde periode zeker niet zonder meer tot gelding komen ten gevolge van de werking van factoren die de schrijver nader onderzoekt als de neiging der hoofdarbeiders ('hoeden-proletariërs') tot een eigen opstelling, gekarakteriseerd met de begrippen categorialisme en neutraliteit in de vakbeweging. Anno 1963 schreef de socioloog J.A.A. van Doorn over de positie van arbeiders en employés dat deze laatsten als sociale middengroep steeds hun afzijdigheid van het proletarisch protest der werknemers handhaafden (34). Het is een these die door Reinalda principieel wordt aangevochten en die hij aan de hand van een overvloed van empirisch materiaal tracht te ontzenuwen.

De zeer gedocumenteerde aanpak van de schrijver en zijn uiterst gedetailleerde behandeling van alles wat er in het besproken tijdvak aan organisaties onder handels- en kantoorbedienden (met inbegrip van handelsreizigers, winkel- en magazijnbedienden en buitendienst van het verzekeringspersoneel) bestaan heeft, voor zover dat uit de beschikbare bronnen viel te achterhalen, kunnen misschien bij historici wat beter vallen dan bij de beoefenaren van de sociale wetenschappen. Toch moet opgemerkt worden dat bij een dergelijke mate van feitelijke detaillering en streven naar volledigheid tot in finesses het gevaar bestaat dat de grote lijnen te weinig tot hun recht komen. De lezer ziet in gedachten de kaartenbakken voor zich, maar slaakt wel eens een verzuchting als hij het zoveelste relaas over de wederwaardigheden van een christelijke handelsreizigersvereniging opgediend krijgt. Niet zonder reden heeft de auteur ten behoeve van de Dienstenbond FNV een beknopte geïllustreerde uitgave van zijn geschiedenis het licht doen zien, waarvan de omvang

is teruggebracht tot ongeveer 200 pagina's (*Onze strijd* (Nijmegen: Sun, 1981)). Overigens wijzen een uitvoerige inhoudsopgave en een nauwkeurig register van personen, organisaties ons de weg in het werk.

Een essentiële plaats wordt in de geschiedenis der hier aan de orde zijnde vakbeweging ingenomen door de Nationale Bond Mercurius, waarvan de oorsprong ligt in de Rotterdamse vereniging van die naam van 1882, die aanvankelijk alleen mannelijke handelsbedienden toeliet. Een vruchtbare taak zag deze vooral voor zich weggelegd op het gebied van de organisatie van cursussen en examens in voor de handel belangrijke vakken, waar de naam Mercurius een begrip zou worden. In 1904 werd Mercurius een landelijke bond, die duidelijk afstand bewaarde tegenover de 'moderne', op de sociaal-democratie georiënteerde vakbeweging. Deze laatste zou onder de handels- en kantoorbedienden in het jaar daarop (1905) haar vorm vinden in de Algemeene Nederlandsche Bond, die zich bij het NVV zou aansluiten. Qua omvang zou deze lange tijd, tot het midden der jaren twintig, de mindere blijven van Mercurius. Aan het tamelijk progressieve karakter van Mercurius in deze periode kan toch geen twijfel bestaan, gezien bijvoorbeeld het optreden van de vrijzinnig-democratische hoogleraar Treub op zijn congres in 1907, al verwierp deze anti-marxist het theoretisch standpunt van de klassenstrijd.

De handelsreizigers bezaten in de vereniging Eendracht een eigen 'modern' georiënteerde organisatie, waarin de SDAP-apostel L. Cohen een grote rol speelde, maar die zich van de Algemeene en van het NVV afzijdig hield. Binnen de Algemeene nam aanvankelijk de linkse sociaal-democraat Edo Fimmen als secretaris een voorname plaats in, maar hij ondervond in de kring van het bestuur wegens vermeende slordigheid ernstige tegenstand, vooral bij G.J.A. Smit, die op den duur de centrale figuur in deze bond zou worden. Fimmens loopbaan zou naar topfuncties in de besturen van de nationale en internationale vakbeweging voeren. Zijn radicaliteit blijkt onder andere uit zijn uitspraak in 1913 dat partijvoorzitter Vliegen er ten aanzien van de plaats van een sociaal-democraat in de vakbeweging 'min of meer achterlijke denkbeelden' op na hield (212). Dit sloeg op de situatie bij Eendracht en ook op het lidmaatschap van tal van SDAP-ers van Mercurius.

In de eerste helft der jaren twintig mislukten een tweetal fusieproeven tussen de Algemeene en Mercurius, waarna de moderne bond de neutrale overvleugelde. Pas door de Duitse bezetter daartoe gedwongen fuseerden de beide bonden in 1940, met een tweetal handelsreizigersorganisaties. Terecht onderstreept de schrijver in zijn samenvattende veertiende hoofdstuk nog eens de betekenis van de neutrale richting, belichaamd in Mercurius, als 'oudste en vele jaren meest kenmerkende' (424). In feite werd zij geïnspireerd door progressief-liberale en vrijzinnig-democratische politici, die buiten de wereld van handels- en kantoorbedienden en van het overheidspersoneel weinig houvast in de vakbeweging behielden. Uiteraard is deze stroming duidelijk te onderscheiden van de confessionele, wier organisaties op dit terrein in het boek mede uitvoerig behandeld worden. Deze bevonden zich altijd veel meer in de achterhoede van de sociale beweging (vooral de gebeurtenissen van 1903 en van het revolutie-jaar 1918 bevorderden hun groei).

A.F. Mellink

Joan Hemels, *De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van de Volkskrant* (Baarn: Ambo, 1981, 415 blz., f39,50, ISBN 90 263 0537 1).

Wij zijn in ons land niet rijk bedeed met pershistorici. De paar die wij hebben, klagen